

คู่มือ

นักธรรมและธรรมศึกษาชั้นโท

วิชา วินัยมุขและอุโบสถศีล

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

คู่มือ

นักรธรรมและธรรมศึกษาชั้นโท

วิชา วินัยมุขและอุโบสถศีล

โครงการพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม
กองวิชาการ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คู่มือนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นโท

วิชาวิწყมมุขและอุโปสถศีล

- คณะบรรณกร :** พระมหาอดุม สารเมธี, พระมหาสมเดช ตปสีโล,
นายทศพร ศรีคำ, นายเกรียงไกร บัวจันอัด,
นายสันทัต จันทรทาทอง
- บรรณาธิการ :** ผศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร, ผศ.สุเทพ พรหมเลิศ,
นายกฤต ศรียะอาจ
- ออกแบบปก :** นายพิจิตร พรหมลี
- จัดรูปเล่ม :** นางสาวพนิตตา อรัณยะนาค
- ภาพการ์ตูน :** นางสาวกวีรญา มีมุข
- พิมพ์ครั้งที่ ๑ :** กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔
- จำนวนพิมพ์ :** ๓,๐๐๐ เล่ม
- พิสูจน์อักษร :** นายสุชญา ศิริธัญกร และ ดร.ศศิวรรณ กำลังสินเสริม
- ลิขสิทธิ์ :** ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ห้ามการลอกเลียนไม่ว่าส่วนใดๆ ของหนังสือเล่มนี้
นอกจากจะได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรเท่านั้น

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

คู่มือนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นโท วิชาวิწყมมุขและอุโปสถศีล
--พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2553
386 หน้า.
1. พระพุทธศาสนา--หัวข้อธรรม 2. ศีล. I. ชื่อเรื่อง
294.315
ISBN : 978-974-364-946-2

จัดพิมพ์โดย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
เลขที่ ๗๙ หมู่ ๑ ต.ลำไทร อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์/โทรสาร ๐๓๕ ๒๔๘ ๐๑๓

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๑๑-๑๗ ถนนมหาธาตุ เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐
โทรศัพท์ ๐-๒๒๒๑-๘๘๙๒, ๐-๒๒๒๔-๘๒๑๔,
๐-๒๖๒๓-๖๔๑๔ โทรสาร ๐-๒๖๒๓-๖๔๑๗

คำปรารภ

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีโครงการพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม ปีงบประมาณ ๒๕๕๒ มีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ คือ (๑) เพื่อสนองพันธกิจด้านบริการวิชาการทางพระพุทธศาสนาของมหาวิทยาลัย (๒) เพื่อพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรมทุกระดับให้ครบถ้วนสมบูรณ์ ทันสมัย (๓) เพื่อเผยแพร่ผลงานวิชาการทางพระพุทธศาสนาให้เข้าถึงประชาชนทุกระดับ

โครงการนี้เกิดจากความร่วมมือร่วมใจกันของคณาจารย์และเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัยพัฒนาเนื้อหาคู่มือนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก ให้มีเนื้อหาสาระ เป็นที่ยอมรับของสังคม

หนังสือคู่มือนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นโท วิชาวินัยมุขและอุโบสถศีลเล่มนี้ มีเนื้อหาครอบคลุมตามหลักสูตรที่แม่กองธรรมสนามหลวงกำหนดไว้ทุกประการ แต่มีการอธิบายที่เข้าใจง่ายขึ้น มีภาพการ์ตูนประกอบ เหมาะสำหรับนักเรียนนักศึกษา ตลอดจนผู้สนใจทั่วไป

ขออนุโมทนาขอบคุณคณะกรรมการโครงการพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม คณาจารย์และเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัยทุกคน ที่สละเวลาพัฒนาเนื้อหาคู่มือนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นโท วิชาวินัยมุข(อภิธัมมาจารย์และอุโบสถศีล)เล่มนี้ให้เกิดมีขึ้น อันจะเป็นสมบัติของมหาวิทยาลัยสืบไป หวังว่า หนังสือคู่มือเล่มนี้ จะอำนวยความสะดวกเชิงวิชาการทางพระพุทธศาสนาแก่นักเรียนและประชาชนผู้ที่สนใจ สืบไป

(พระธรรมโกศาจารย์)

อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

รายนามคณะกรรมการ
โครงการพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม
มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๒

<p>คณะกรรมการอำนวยการ ที่ปรึกษา</p> <p>พระธรรมโกศาจารย์, ศ.ดร.</p> <p>ประธานกรรมการ</p> <p>พระศรีคัมภีร์ญาณ, รศ.ดร.</p> <p>รองประธานกรรมการ</p> <p>พระมหาเจิม สุวโจ</p> <p>กรรมการ</p> <p>พระครูบวรสิกขการ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, ผศ.ดร พระมหาสุทัศน์ ติสฺสรวาทิ พระมหาสุเทพ สุปฺนฺตฺโต พระมหาศรีทนต์ สมจาโร พระมหาวิระพงษ์ วีรวุโส พระสุทิน เขมวโโส พระมหาบูรณะ ชาตเมโธ พระมหาสมเดช ตปสีโล นายเกษม แสงนन्ह นายสนธิญาณ รักษาภักดี</p> <p>กรรมการและเลขานุการ</p> <p>นายสุชญา ศิริชัยภร</p> <p>กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ</p> <p>นายชำนาญ เกิดช่อ นายอักษรวิชัย โนมศรี นายสมบูรณ์ เฟ่งพิศ</p>	<p>คณะกรรมการผู้พัฒนาเนื้อหา วิชา วินัยมุขและอุโบสถศีล</p> <p>พระมหาอุดม สารเมธี พระมหาสมเดช ตปสีโล นายทศพร ศรีคำ นายเกรียงไกร บัวจันอัด นายสันทัต จันท์ทาทอง</p> <p>พิธีจูนอักษร</p> <p>นายสุชญา ศิริชัยภร ดร.ศศิวรรณ กำลังสินเสริม</p> <p>ผู้ออกแบบปก</p> <p>นายพิจิตร พรหมลี</p> <p>คณะผู้วาดรูปภาพ/ศิลปะ</p> <p>นางสาวกวีรญา มีมุข</p> <p>ผู้จัดรูปเล่ม</p> <p>นางสาวพนิตตา อรัณยะนาค</p> <p>คณะบรรณาธิการ</p> <p>ผศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร ผศ.สุเทพ พรหมเลิศ นายกฤต ศรียะอาจ</p>
---	---

คำนำ

หนังสือเล่มนี้ได้พัฒนาขึ้นตามโครงการพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีงบประมาณ พ.ศ.๒๕๕๒ ของกองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้ (๑) เพื่อสนองพันธกิจด้านบริการวิชาการทางพระพุทธศาสนาของมหาวิทยาลัย (๒) เพื่อพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรมทุกระดับให้ครบถ้วนสมบูรณ์ทันสมัย (๓) เพื่อเผยแพร่ผลงานวิชาการทางพระพุทธศาสนาให้เข้าถึงประชาชนทุกระดับ

วิชานัย เป็นวิชาหนึ่งที่ทำให้ผู้ศึกษารู้สึกหนักใจในการสอบ เพราะมีเนื้อหาที่เข้าใจยาก และมีส่วนที่จะต้องจดจำอยู่มาก แต่หนังสือคู่มือวิชานัยมุขและอุโบสถศีลเล่มนี้ มีการอธิบายเนื้อหาที่เข้าใจง่าย กระชับ แต่ครอบคลุมเนื้อหาทั้งหมดของวิชานัยตามหลักสูตรที่แม่กองธรรมสนามหลวงกำหนดไว้ทุกประการ และมีภาพการ์ตูนประกอบอธิบาย ในตอนท้ายเล่มยังมีตัวอย่างแนวคำถามคำตอบที่เคยออกสอบสนามหลวงใน พ.ศ. ต่างๆ มาให้อ่านเป็นแนวทางในการเตรียมตัวสอบอีกด้วย

คณะบรรณากรหวังว่าหนังสือเล่มนี้จะยังประโยชน์ต่างๆ ให้เกิดขึ้นกับผู้เกี่ยวข้องตามวัตถุประสงค์ของโครงการพอสมควร จึงขอขอบคุณท่านที่ได้มีส่วนร่วมทำให้หนังสือเล่มนี้สำเร็จลงได้ หากมีข้อบกพร่องประการใดเกิดขึ้นในส่วนต่างๆ ของหนังสือเล่มนี้ ต้องขออภัยมา ณ โอกาสนี้ จะได้พัฒนาให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นในโอกาสต่อไป

คณะบรรณากรผู้พัฒนาเนื้อหาวิชาการพระปริยัติธรรม
กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔

<http://variety.teenee.com/saladharm/img9/79722.jpg>

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำปรารภ	(๓)
รายนามคณะกรรมการดำเนินงานพัฒนา เนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม	(๔)
คำนำ	(๕)
สารบัญ	(๗)
(หลักสูตรวิชาวินัย นักรธรรมชั้นโท)	
วินัยมุข อภิธมาจาร : ความนำ	๑
กัณฑ์ที่ ๑๑ กายบริหาร	๓
กัณฑ์ที่ ๑๒ บริหารบริโภาค	๑๑
จิวร	๑๑
บาตร	๒๓
เครื่องอุปโภค	๒๗
เครื่องเสนาสนะ	๓๒
กัณฑ์ที่ ๑๓ นิสสัย	๓๗
กัณฑ์ที่ ๑๔ วัตร	๔๕
กิจวัตร	๔๖
จரியวัตร	๕๖
วิธีวัตร	๕๘
กัณฑ์ที่ ๑๕ คารวะ	๖๑

(๘)

กัณฑ์ที่ ๑๖	จำพรรษา	๖๗
กัณฑ์ที่ ๑๗	อุโบสถ ปวารณา	๗๗
	อุโบสถ	๗๗
	ปวารณา	๙๕
กัณฑ์ที่ ๑๘	อุปปถกิริยา	๑๐๕
	อนาจาร	๑๐๖
	ปาปสมาจาร	๑๐๙
	อนเสนา	๑๑๒
กัณฑ์ที่ ๑๙	กาลิก ๔	๑๑๗
	ยามกาลิก	๑๑๘
	ยามกาลิก	๑๒๔
	สัตตทาหกาลิก	๑๒๕
	ยามชวีวิก	๑๒๗
กัณฑ์ที่ ๒๐	ภักตะต่างเจ้าของ	๑๓๑
	ภักตะของสงฆ์	๑๓๑
	ภักตะของเจตีย์	๑๓๘
	ภักตะของบุคคล	๑๓๙
กัณฑ์ที่ ๒๑	วินัยกรรม	๑๔๓
	วิธีแสดงอาบัติ	๑๔๓
	การอธิษฐาน	๑๕๕
	การวิกัปป	๑๕๙

กัณฑ์ที่ ๒๒ ปกิณณกะ (ว่าด้วยเรื่องทั่วไป)	๑๖๓
มหาปเทศ ๔	๑๖๓
พระพุทธานุญาตพิเศษ	๑๖๕
การขออารักขา	๑๖๗
วิบัติ ๔	๑๖๘
อโคจร	๑๖๙
แนวคำถาม-คำตอบ (ทดสอบความเข้าใจ)	๑๗๒
แนวคำถามคำตอบ เรื่อง ความรู้เบื้องต้น เกี่ยวกับบอภิสมาจาร	๑๗๒
แนวคำถาม-คำตอบ เรื่อง กายบริหาร	๑๗๗
แนวคำถาม-คำตอบ เรื่อง บริหารปริโภค	๑๘๑
แนวคำถาม-คำตอบ เรื่อง นิสสัย	๑๙๑
แนวคำถาม-คำตอบ เรื่อง วัตร	๒๐๑
แนวคำถาม-คำตอบ เรื่อง คารวะ	๒๑๒
แนวคำถาม-คำตอบ เรื่อง จำพรรษา	๒๑๘
แนวคำถาม-คำตอบ เรื่อง อุโบสถ ปวารณา	๒๒๔
แนวคำถาม-คำตอบ เรื่อง อุปถัมภ์กริยา	๒๓๗
แนวคำถาม-คำตอบ เรื่อง กาลิก ๔	๒๔๙
แนวคำถาม-คำตอบ เรื่อง ภัณฑะต่างเจ้าของ	๒๕๖
แนวคำถาม-คำตอบ เรื่อง วินัยกรรม	๒๖๑
แนวคำถาม-คำตอบ เรื่อง ปกิณณกะ	๒๖๘

(๑๐)

(หลักสูตรวิชาวินัย ธรรมศึกษาชั้นโท)

อุโบสถศีล

ความนำ	๒๘๓
พระรัตนตรัย	๒๘๕
ความหมายและที่มาของอุโบสถศีล	๓๐๐
จุดมุ่งหมายของการรักษาอุโบสถ	๓๐๖
อุโบสถศีล ๘ ลิกขาบท	๓๑๐
เนื้อหาของอุโบสถศีลแต่ละข้อ	๓๑๒
วิธีสมาทานอุโบสถศีล	๓๑๗
อาณิสัยของอุโบสถศีล	๓๒๓
ข้อที่ควรปฏิบัติในการเข้าจำอุโบสถศีล	๓๒๘
การบอกลาอุโบสถ	๓๓๗
แนวคำถาม-คำตอบ (ทดสอบความเข้าใจ)	๓๓๘
ตัวอย่างคำถาม-คำตอบชุดที่ ๑	๓๓๘
ตัวอย่างคำถามคำตอบชุดที่ ๒	๓๕๐
บรรณานุกรม	๓๖๒
คณะบรรณาธิการผู้พัฒนาเนื้อหาวิชาวินัย	๓๖๔
คณะบรรณาธิการผู้พิจารณาเนื้อหาวิชาวินัย	๓๖๕

วินัยมุข อภิษมาจาร

ความนำ

วินัย คือระเบียบแบบแผนสำหรับกำกับควบคุมความประพฤติของพระสงฆ์ให้เป็นเอกภาพ คือเป็นแบบอย่างเดียวกัน เพื่อให้เกิดความเรียบร้อยดีงาม เป็นที่น่าเลื่อมใสศรัทธาแก่ผู้พบเห็น ท่านแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. **อาทิพรหมจริยกาสิกขา** คือ ข้อค้ำขาหรือข้อปฏิบัติเบื้องต้นของพรหมจรรย์ หมายถึง ลิกขาบท ๒๒๗ ข้อของพระสงฆ์ ที่ทรงบัญญัติไว้เพื่อป้องกันไม่ให้ประพฤติเสียหาย ปรับโทษแก่ผู้ล่วงละเมิด
๒. **อภิษมาจาริกาสิกขา** หรือ **อภิษมาจาร** คือ ข้อค้ำขาเกี่ยวกับขนบธรรมเนียม ประเพณี และมารยาทที่ดีงามในการอยู่ร่วมกันของพระสงฆ์ เป็นลิกขาบทมานอกพระปาติโมกข์

ในหลักสูตรวิชาวินัยมุขสำหรับนักธรรมชั้นโท มีเนื้อหาเกี่ยวกับอภิษมาจาร ซึ่งเป็นพระวินัยที่เป็นลิกขาบทมานอกพระปาติโมกข์ ท่านไม่ได้ระบุจำนวนชัดเจนเหมือนลิกขาบทที่มาในพระปาติโมกข์ อภิษมาจารเป็นเรื่องเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีหรือ

๒ คู่มือนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นโท

มารยาทอันดีงามที่ภิกษุควรประพฤติปฏิบัติ เพื่อความสงบเรียบร้อย ในการอยู่ร่วมกันของคณะสงฆ์เอง ตลอดจนทั้งนำมาซึ่งความเลื่อมใสศรัทธาแก่ผู้พบเห็น

ที่มาของอภิสมาจาร

- มาในคัมภีร์ชั้นธกะ (ส่วนมาก) จัดเป็นพวกๆ ตามกิจหรือวัตถุประสงค์ เช่นเรื่องที่ว่าด้วยการทำอุโบสถ เรียกว่าอุโบสถชั้นธกะ เรื่องว่าด้วยจีวร เรียกว่าจีวรชั้นธกะ เป็นต้น
- มาในนิทานต้นบัญญัติแห่งสิกขาบทในพระปาติโมกข์
- มาในวินัยวัตถุเรื่องสำหรับเทียบเคียงตัดสินอาบัติในคัมภีร์วิมังสา
- มาในอรรถกถาที่เรียกว่าบาลีมุตตกะ

อภิสมาจารมี ๒ ลักษณะ

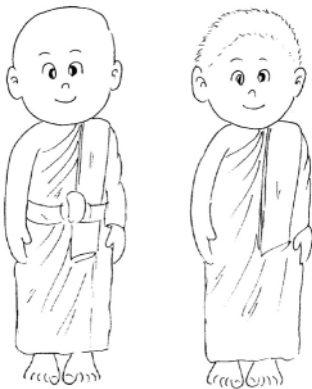
๑. เป็นข้อห้าม คือ ห้ามไม่ให้กระทำ ปรับอาบัติแก่ผู้ล่วงละเมิดด้วยตุลัจฉัยบ้าง ทุกกฏบ้าง แต่ส่วนมากจะปรับอาบัติทุกกฏ เพราะถือว่าเป็นการประพฤติไม่เหมาะสมแก่สมณภาวะ คล้ายในสขียวัตถ

๒. เป็นข้ออนุญาต เป็นเรื่องที่พระพุทธองค์ประทานประโยชน์พิเศษแก่ภิกษุ เช่น ทรงอนุญาตผ้าวัสสิกสาฎก ไม่ได้ทรงบังคับว่า ภิกษุทุกรูป เมื่อถึงฤดูฝนจะต้องมีผ้าอาบน้ำฝน เป็นแต่ถ้าต้องการก็มีได้ สามารถใช้จีวรหลายผืนนอกเหนือจากไตรจีวรได้

กัณฑ์ที่ ๑๑ กายบริหาร

กายบริหาร คือ การดูแลรักษาร่างกายให้อยู่ในลักษณะที่เหมาะสมแก่สมณสาธูป เพื่อสุขภาพพลานามัยที่แข็งแรงสมบูรณ์ เพื่อความเลื่อมใสศรัทธาแก่ผู้พบเห็น และเพื่อเอื้อเฟื้อพระธรรมวินัยอันเป็นขนบธรรมเนียมที่พึงปฏิบัติ

กายบริหาร ท่านแยกออกเป็นข้อๆ ได้ดังนี้

๑. อย่าพึงไว้ผมยาว

ท่านกำหนดไว้ ๒ เดือน หรือ ๒ นิ้ว โดยประมาณ แต่ถ้าเมื่อถึงกำหนด ๒ เดือน แม้ผมยังยาวไม่ถึง ๒ นิ้ว ก็พึงปลงเสีย หรือยังไม่ถึง ๒ เดือน แต่ผมยาวถึง ๒ นิ้วแล้ว ก็พึงปลงเสียเช่นกัน

๔ คู่มือนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นโท

ข้อห้ามเกี่ยวกับเรื่องผมนี้ ยังรวมไปถึง

- การห้ามไม่ให้หวีผมด้วยหวีหรือแปรง
- การห้ามไม่ให้เสยผมด้วยนิ้วมือ
- การห้ามไม่ให้แต่งผมด้วยน้ำมันเจือสีผึ้งหรือด้วยน้ำมันเจือน้ำ (เยลแต่งผม)

- การห้ามไม่ให้ตัดผมด้วยกรรไกร (ยกเว้นอาหาร)
- การห้ามไม่ให้ถอนผมหงอก

เหตุผลในการบัญญัติสิกขาบทนี้ ก็เพื่อป้องกันไม่ให้ภิกษุ
ประดับตกแต่งผมให้สวยงามเยี่ยงฆราวาส

๒. อย่าพึงไว้หนวดไว้เครา

ท่านไม่ได้กำหนดชัดเจน
ไปเหมือนผมว่ายาวเท่าไร แต่
คงไม่ยาวเกินไปจนโกนด้วยมีดไม่
สะดวก ข้อนี้ ยังรวมไปถึง

- ห้ามไม่ให้แต่งหนวด
- ห้ามไม่ให้ตัดหนวด

ด้วยกรรไกร

๓. อย่าพึงไว้เล็บยาว

เมื่อเล็บยาวควรตัดเสียให้เสมอกับเนื้อ อย่าขัดเล็บให้เกลี้ยงเกลาดูสวยงาม แต่ถ้าเล็บเปื้อนจะขัด ขัด หรือเคาะสิ่งสกปรกต่างๆ ภายในเล็บ ท่านไม่ห้าม และถือว่าเป็นสิ่งที่ควรทำ

๔. อย่าพึงไว้ขนจมูกยาว

ขนจมูกมีประโยชน์ช่วยกรองฝุ่นธุลีที่มาตามอากาศที่เราสูดเข้าไปในเวลาหายใจ ไม่ให้เข้าไปในปอด แต่ขนจมูกยาวในที่นี้ ท่านหมายถึงขนที่ยื่นยาวออกมานอกช่องจมูก ดูแล้วน่าเกลียด ควรตัดส่วนที่ยื่นออกมานั้นเสีย

๕. อย่าพึงถอนหรือโกนขนในที่แคบ

ขนในที่แคบ ได้แก่ ขนในร่มผ้า (คือ ขนบริเวณอวัยวะเพศ) ขนที่รักแร้ ในบางแห่ง ที่แคบท่านหมายถึง ขนบริเวณช่องทวารหนัก ท่านห้ามถอนหรือโกนขนบริเวณนั้น ยกเว้นกรณีอาพาธ เช่นเกิดบาดแผลบริเวณนั้น จะตัดหรือโกนออกเพื่อทายารักษาแผลได้

๖. อย่าพึงมัดหน้า อย่าพึงไล้หน้า อย่าพึงทาหน้า อย่าพึงย้อมหน้า อย่าพึงเจิมหน้า อย่าพึงย้อมตัว เว้นไว้แต่อาพาธ

มัดหน้า เช่น ใช้แป้งผงลูบไล้บริเวณใบหน้าขาวนวลเนียนดูสวยงามน่ารัก

๖ คู่มือนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นโท

ไล้หน้า คือใช้แป้งฝุ่นละลายน้ำทา แห้งแล้วลูบไล้ให้เสมอ ทำให้ผิวหน้าขาว ปัจจุบันเทียบได้กับการทาครีมรองพื้นก่อนแต่งหน้า

ทาหน้า เช่น ทาด้วยแป้งหรือเครื่องสำอางเพื่อให้ใบหน้าขาวเนียน ดูสวยงาม

ย้อมหน้า เช่น ทาหน้าด้วยขมิ้น

เจิมหน้า เช่น เจิมด้วยกระแจะที่ผู้ใหญ่ทำให้ผู้น้อยในคราวมงคล แต่บาลีบางแห่งระบุว่า เจิมด้วยมโนศิลา คือ น้ำยาหรือสีที่ใช้เขียนรูปภาพต่างๆ

ย้อมตัว คือใช้ขมิ้นทาตัวให้ดูสวยงาม การใช้ของหอม หรือ โลชั่นต่างๆ ทาตัวให้หอม ทำให้ผิวกายผุดผ่อง นุ่มนวล เปล่งปลั่ง

๗. อย่าพึ่งแต่งเครื่องประดับชนิดต่างๆ

เครื่องประดับชนิดต่างๆ

เช่น ตุ้มหู สายสร้อย สร้อยคอ
เข็มขัด นาฬิกา กำไลมือ หรือแหวน
เป็นต้น

๘. อย่าพึงส่องหน้าในกระจกหรือในวัตถุอื่น

ในวัตถุอื่น คือ วัตถุใดๆ ที่สามารถจะส่องเห็นได้ เช่น แผ่นทองเหลืองกลมที่ถูกขัดชักเงาจนสามารถส่องเห็นได้หรือในน้ำ ท่านห้ามส่องดูเงาหน้าในของเช่นนั้น

สาเหตุที่ท่านห้ามไว้ เพราะมุ่งแต่งหน้า ดูความสวยงามของใบหน้าตนเอง แต่ถ้าส่องเพื่อทำธุระอื่นๆ ไม่มุ่งแต่งหน้า เช่น อาหารมีบาดแผลบริเวณใบหน้าส่องเพื่อทายาได้ หรือจะส่องกระจกเพื่อโกนหนวดโกนผมที่ตนทำเองเพื่อสะดวก ท่านไม่ห้าม

๙. อย่าพึงเปลือยกายในที่ไม้งบงครในเวลาไม้งบงคร

ข้อนี้ท่านปรับอาบัติเป็น ๒ ระดับ ได้แก่

๑) ถ้าเปลือยกายเป็นวัตรอย่างเดียวยกเว้น ปรับอาบัติ
กัลลัจจัย

๒) ถ้าเปลือยกายทำกิจแก่กัน คือ ให้อาหาร รับประทานอาหาร
ให้ของ รับของ และเปลือยในเวลาฉนั้น ในเวลาดื่ม
ปรับอาบัติทุกกฐ

มีกรณียกเว้น ในเรือนไฟหรือในน้ำ ทรงอนุญาตให้เปลือยกาย
ได้ จะนอนพับหรือประคบบนเรือนไฟก็ได้ ถูตัวให้กันในน้ำก็ได้
ไม่เป็นอาบัติ

สมัยก่อน หาผ้ายาก เวลาภิกษุจะอาบน้ำ เลือกว่าที่สังัดหรือ
เวลาสังัด ปลอดภัย แล้วจึงค่อยๆ เปลื้องผ้าอาบน้ำ ต่อมา ทรงอนุญาต

๘ คู่มือนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นโท

ให้สร้างที่อาบน้ำขึ้นในอารามได้ โดยมีกำแพงก่อด้วยอิฐหรือศิลาหรือมีฝาไม้บัง และให้ปูลาดพื้นเพื่อกันลื่น และทำท่อสำหรับไขน้ำออกไปอย่างไว้ก็ตาม ทรงมีข้อห้ามสำหรับภิกษุผู้อาบน้ำไม่ให้ทำสิ่งต่อไปนี้คือ

- ไม่ให้สีกายในที่ไม้บังควร เช่น ต้นไม้ เสา ฝาเรือน และแผ่นกระดาน
  - ไม่ให้สีกายด้วยของไม้บังควร เช่น ไม่ทำเป็นรูปมือ หรือจักเป็นพันมังกรหรือเกลียวเชือกคม
  - ไม่ให้เอาหลังต่อหลังสีกัน
- แต่ถ้าใช้เกลียวผ้าหรือฝามือเพื่อทำความสะอาดร่างกาย ท่านไม่ให้ห้าม

๑๐. อย่าพึงนุ่งห่มผ้าอย่างคฤหัสถ์

เครื่องนุ่งห่มอย่างคฤหัสถ์ เช่น กางเกง เสื้อ ผ้าโพก หมวก ผ้าถุงผ้าห่มชนิดต่างๆ มีสีต่างๆ ท่านห้ามภิกษุนุ่งห่มผ้าที่มีลักษณะเช่นนั้น ปรับอาบัติทุกกฏแก่ผู้ละเมิด แต่ในกรณีที่มีภิกษุถูกโจรชิงเอาจีวรไปหมด ควรแสวงหาวัตถุอย่างใดอย่างหนึ่งที่พอจะหาได้ในเวลานั้น ไม่ว่าจะเป็ผ้าหรือใบไม้มาปกปิดร่างกาย ห้ามเปลือยกายเดินมา ท่านปรับอาบัติทุกกฏแก่ภิกษุผู้เปลือยกายมา

๑๑. เมื่อถ่ายอุจจาระเสร็จแล้ว ต้องชำระด้วยน้ำทำความสะอาดให้เรียบร้อย

ในกรณีที่หาน้ำไม่ได้ หรือน้ำมีแต่ไม่มีลักษณะที่จะตักน้ำชำระ ท่านให้เช็ดเสียด้วยไม้หรือด้วยของอื่นที่ทำได้ในที่นั้น

๑๒. อย่าพึงให้ทำสังตกรรมและวัตติกรรมในที่แคบ

สังตกรรม คือ ผ้าหรือตัดริตสีตวงทวาร

วัตติกรรม คือ ผูกมัดหัวริดสีตวงทวาร

ที่แคบ หมายถึง ทวารหนัก

ข้อนี้ท่านห้ามทำสังตกรรมและวัตติกรรมในที่แคบ หรือในที่ใกล้ที่แคบเพียง ๒ นิ้ว ถ้าขึ้นให้ทำ ท่านปรับอาบัติอุลลัจจัย

สมัยก่อน การแพทย์ยังไม่เจริญเหมือนปัจจุบัน เมื่อภิกษุเป็นริดสีตวงทวารรักษาตนเองอาจเป็นอันตรายได้ โดยเฉพาะการ

๑๐ คู่มือกิจกรรมและธรรมศึกษาชั้นโท

ทำการผ่าตัดด้วยศัลตราหรือของมีคม ถ้าหากไม่ชำนาญพอ แทนที่จะหายอาจจะติดเชื้อโรคลุกลามมากกว่าเดิมก็ได้ ท่านจึงห้ามไว้ แต่จะหยอดน้ำต่างให้กัดหรือผูกไว้ด้วยด้ายเพื่อให้หัวหลุดออกได้ ใช้ยาธรรมหรือยาทา หรือสอดชุดทายาเหน็บเข้าไปในทวารหนัก หรือใช้หลอดสอดเข้าไปหยอดน้ำต่างหรือน้ำมันก็ได้

๑๓. ภิขุต้องใช้ไม้ชำระฟัน

สมัยก่อนยังไม่มีแปรงสีฟันและยาสีฟันเหมือนปัจจุบัน วิธีดูแลรักษาฟันไม่ให้ผุ ไม่ให้มีกลิ่นเหม็น ต้องใช้ไม้ชำระฟัน ไม้ชำระฟันเป็นไม้ชนิดหนึ่ง มีเนื้ออ่อน เช่น ไม้ไผ่ ไม้ลำพู หรือไม้ข่อย ไม้เหล่านี้สามารถใช้ฟันเคี้ยวหรือกัดให้ละเอียดได้ ท่านให้นำมาใช้เป็นไม้ชำระฟัน แต่ไม่ให้ใช้ที่มีขนาดยาวหรือสั้นเกินไป มีกำหนดให้ใช้ยาว ๔ ถึง ๘ นิ้ว การใช้ไม้ชำระฟัน มีอาทิสงส์ ๕ อย่าง คือ

๑. นัยน์ตาแจ่มใส
๒. ปากไม่มีกลิ่นเหม็น
๓. ลิ้นรับรสอาหารบริสุทธิ์
๔. ดีและเสมหะไม่หุ้มห่ออาหาร
๕. จันอาหารสะดวก

๑๔. น้ำที่จะใช้ดื่ม ให้กรองก่อน

พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตผ้ากรองน้ำ (ธมกรก) นอกจากเพื่อป้องกันตัวสัตว์แล้ว ยังต้องการให้ภิขุดื่มน้ำที่สะอาดบริสุทธิ์อีกด้วย

กัณฑ์ที่ ๑๒ บริหารบริโศค

บริหารบริโศค หมายถึงการใช้สอยเครื่องบริหารของ
ภิกษุสงฆ์ บริหารแบ่งออกเป็น ๔ ประเภทใหญ่ๆ คือ

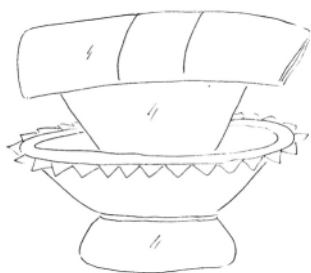
๑. จีวร

๒. บาตร

๓. เครื่องอุปโภค

๔. เครื่องเสนาสนะ

จีวร

คำว่า “**จีวร**” ในที่นี้
หมายถึง ผ้าประเภทต่างๆ ที่ภิกษุ
ใช้สอย ไม่ว่าจะเป็น สบง จีวร สังฆาฏิ
ผ้าปูนอน ผ้าเช็ดหน้า เช็ดปาก ผ้าปูนั่ง
เป็นต้น ซึ่งแต่ละอย่างมีชื่อเฉพาะแยก
ออกไปอีก ดังจะได้กล่าวต่อไป

๑๒ คู่มือนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นโท

ในยุคเริ่มต้น จีวร หมายถึงเฉพาะผ้าห่มกับผ้าห่มเท่านั้น ต่อมา จึงทรงอนุญาตผ้าสังฆาฏิ เพื่อใช้ป้องกันความหนาวในฤดูหนาว จึงรวมเป็นผ้า ๓ ผืน ที่เรียกว่าไตรจีวร คือ

๑. ผ้าสำหรับใช้ห่ม (อุตตราสงค์) ได้แก่ จีวร
๒. ผ้าสำหรับใช้ห่ม (อันตราวาสก) ได้แก่ สบง
๓. ผ้าสำหรับใช้ห่มป้องกันความหนาว(ต่อมาใช้ห่มทับซ้อนจีวร) ได้แก่ สังฆาฏิ

ผ้าสังฆาฏิ นอกจากใช้เพื่อป้องกันความหนาวเย็นแล้ว ในพระสูตรระบุว่า พระสาวกยังใช้ปูถวายพระพุทธรูปเจ้าเวลาประทับนั่งบ้าง เวลาบรรทมบ้าง ในพระวินัยระบุว่า ใช้ซ้อนห่มเข้าบ้าน แต่ธรรมเนียมภิกษุในเมืองไทยใช้สำหรับพาดบาเวลาทำสังฆกรรมต่างๆ ส่วนพระภิกษุ พระสังฆาฏิใช้ห่มซ้อนไปด้วยกันในเวลาเข้าบ้าน แต่ในเวลาอยู่ในวัดไม่ได้ใช้

ขนาดของไตรจีวร

ขนาดไตรจีวรไม่มีกำหนดแน่นอนตายตัว ขึ้นอยู่กับขนาดของภิกษุผู้ใช้ว่ามีขนาดร่างกายสูง ต่ำ อ้วน ผอม ระดับไหน ก็ให้ใช้ผ้าเหมาะสมกับขนาดร่างกายตนเอง แต่ที่ท่านกำหนดไว้ในพระปาติโมกข์กล่าวว่า ผ้าอุตตราสงค์ (จีวร) ยาว ๔ คืบ กว้าง ๖ คืบ โดยสุดคืบประมาณ ในเมืองไทยเรากำหนดไว้ ไม่เกิน ๖ ศอก กว้างไม่เกิน ๔ ศอก ผ้าสังฆาฏิกำหนดขนาดคล้ายตามผ้าอุตตราสงค์ ส่วน

ผ้าอันตราวาสก ไม่มีกำหนดชัดเจนเหมือนผ้าอุตราสงค์ แต่รู้กันโดยนัยว่า มีขนาดกว้างยาวเมื่อนุ่งห่มแล้วเป็นปริมนทล คือ ข้างบนปิด สะดือ ข้างล่างปกหัวเข่าได้

ผ้าสำหรับทำจีวรนุ่งห่มมี ๖ อย่าง คือ

๑. โขมะ ผ้าทำด้วยเปลือกไม้ เช่น ผ้าลินิน
๒. กัปปาสิกะ ผ้าทำด้วยฝ้าย
๓. โกเสยยะ ผ้าทำด้วยใยไหม เช่น ผ้าแพร
๔. กัมพละ ผ้าทำด้วยขนสัตว์ (ยกเว้นผมและขนมนุษย์)
เช่น ผ้าสักหลาดและกำมะหริต
๕. สาณะ ผ้าทำด้วยเปลือกป่าน
๖. ภังคะ ผ้าที่ทำด้วยของ ๕ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่งปนกัน เช่น ผ้าย้ายเกมไหม

วัตถุที่ห้ามใช้ทำจีวร คือ

๑. หญ้าคากรอง
๒. เปลือกต้นไม้กรอง
๓. ผลไม้กรอง
๔. ผ้ากำพลทำด้วยผมคน

๑๔ คู่มือนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นโท

๕. ผ้ายกพลขนหางสัตว์ ๖. ปีกนกเค้า

๗. หนังสือ ๘. ปอ

ถ้านำวัตถุเหล่านี้ไปใช้ทำผ้าถุงห่ม ด้วยการสมทานเป็นวัตร ต้องอาบัติตุลลัจจัย เป็นแต่ลักว่างห่มต้องอาบัติทุกกฏ (ผ้าที่ทำด้วยวัตถุเหล่านี้พวกเดียรถีย์นิยมใช้กัน)

รูปแบบจีวร

ผ้าจีวร พระพุทธเจ้าตรัสสั่งให้เป็นของตัด โปรดให้ตัดอย่างคันทาของชาวมคธ คือเป็นกระทงมีเส้นคั่น

กระทงใหญ่ เรียกว่า มณฑล

กระทงเล็ก เรียกว่า อัชฌมณฑล

ที่มีเส้นคั่นในระหว่างดุกคันทาขวาง เรียกว่า อัชฌกฐิ

รวมมณฑล อัชฌมณฑลและอัชฌกฐิ เรียกว่า ชัณฑ

ในระหว่างชัณฑและชัณฑ มีเส้นคั่นดุกคันทายืน เรียกว่า กฐิ

(จีวรผืนหนึ่ง อนุญาตให้มีชัณฑไม่น้อยกว่า ๕ ชัณฑ เกินกว่านั้นก็ใช้ได้ แต่กำหนดให้เป็นชัณฑซ้อน คือ ๗, ๙, ๑๑ ที่มีชัณฑมาก ควรใช้เนยามหาผ้าขึ้นใหญ่ไม่ได้)

ผ้าขอบจีวร เรียกว่า อนุวต

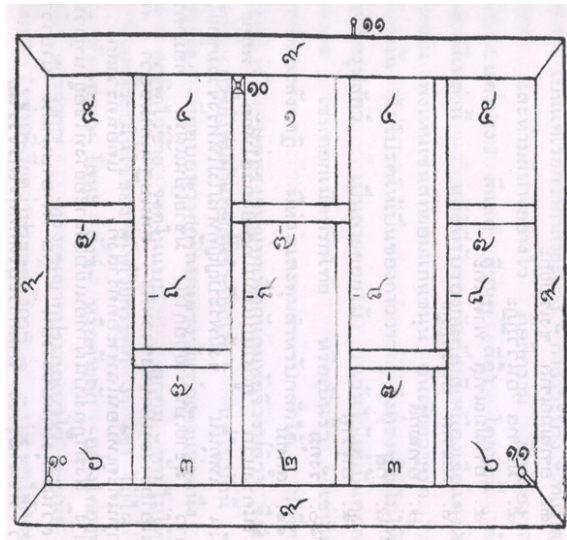
ชัณฑต่างๆ ยังมีชื่อต่างกันไปอีก คือ ชัณฑกลาง ชื่อวิภูฏะ ชัณฑริมทั้ง ๒ ข้าง ชื่ออนุวิภูฏะ เฉพาะจีวรที่มี ๕ ชัณฑ

วิชานิยมและอุบาสกศิลป์ ๑๕

ชั้นที่กลาง ชื่อว่า คีเวยยกะ เพราะเมื่อห่มจีวรแล้ว
อักษณมณฑลของชั้นนั้นอยู่ที่คอ

ชั้นที่ถัดออกมาทั้ง ๒ ข้าง ชื่อว่า ชังเมยยกะ เพราะ
อักษณมณฑลของ ๒ ชั้นนั้น อยู่ที่แข้งในเวลาห่ม ชั้นที่ถัดออกมา
อีกทั้ง ๒ ข้าง ชื่อ พาทันตะ เพราะอักษณมณฑลของ ๒ ชั้นนั้น
อยู่ที่แขนในเวลาห่ม

พระอรรถกถาจารย์กล่าวว่า คีเวยยกะ เป็นแผ่นผ้าเย็บทาบ
ลงในที่ตรงหุ้มคอ ชังเมยยกะ เป็นแผ่นผ้าเย็บทาบลงดุจเดียวกันที่
ถูกแข้ง ตามอรรถกถานี้ จึงเห็นได้ว่า คีเวยยกะและชังเมยยกะ
ได้แก่อนุวาทด้านบนและด้านล่างโดยลำดับกัน พาทันตะได้แก่ อนุวาท
ด้านสกัดทั้ง ๒ มีรูปร่างดังนี้

๑๖ คู่มือนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นโท

๑. อัศัฒมณฑล คีเวยยกะ   ๒. มณฑล วิวัฏฐะ
๓. อัศัฒมณฑล ชังเมยยกะ   ๔. มณฑล อนุวัฏฐะ
๕. อัศัฒมณฑล พาหันตะ   ๖. มณฑล อนุวัฏฐะ
๗. อัศัฒกุลี   ๘. กุลี
๙. อนุวาท   ๑๐. รั้งดุม
๑๑. ลุกดุม

ส่วนผ้าห่มผ้าห่มอย่างอื่น เช่น ผ้าอาบน้ำฝน ผ้าปาวาร ผ้าโกเชาว์ ที่ชนไม่รุ้งรัง ไม่ระบุม่าให้ตัดเช่นกับไตรจีวร

ของ ๖ อย่างที่อนุญาตให้ใช้ย้อมจีวร ได้แก่

๑. รากหรือเหง้าไม้   ๒. ต้นไม้
๓. เปลือกไม้   ๔. ใบไม้
๕. ดอกไม้   ๖. ผลไม้

ท่านให้เอาของเหล่านี้แช่น้ำเคี่ยวไฟย้อมจีวร จีวรที่ย้อมแล้วเรียกว่า กาสายะบ้าง กาสวะบ้าง แปลว่า ย้อมด้วยน้ำฝาด แต่ท่านห้ามย้อมจีวรด้วยสีเหล่านี้ คือ

๑. สีคราม   ๒. สีเหลือง (เหลืองออกสีขมิ้น)
๓. สีแดง   ๔. สีบานเย็น (แดงแฝด)
๕. สีเสด   ๖. สีชมพู
๗. สีดำ

ห้ามใช้จีวรที่มีสีฉูดฉาด เช่น จีวรดอกเป็นลายรูปสัตว์ หรือเป็นลายดอกไม้

อนุญาตรั้งดุมและลูกดุมสำหรับกัณฑ์จิวร

ผ้าอุตตราสงค์ (จิวร) และสังฆาฏิ อนุญาตให้มีรั้งดุมและลูกดุมสำหรับกัณฑ์ได้ เพื่อป้องกันลมพัดจิวรปลิว ลูกดุม ห้ามใช้ของที่ดงาม ในพระบาสิระบู้ให้ใช้ของที่ทำได้ด้วยวัตถุเหล่านี้ คือ กระดุกงา เขา ไม้ไผ่ ไม้รวก ไม้แก่น ครั่ง กะลา โลหะ สังกะสี และด้ายถัก อย่างไม่ได้อย่างหนึ่ง

อนุญาตประคดเอวกับอันตราวาสก(สบง)

ประคดเอวอนุญาตให้ใช้กับอันตราวาสก (สบง) เพื่อป้องกันผ้าหลุด ที่อนุญาตให้ใช้มี ๒ ประเภท คือ

๑. ประคดแผ่น เช่นที่เรียกว่า ประคดลังกา

๒. ประคดไส้สุกร เช่น ผ้าที่เย็บเป็นปลอก

ทรงห้ามใช้ประคดเอวที่ถักอย่างวิจิตรสวยงามชนิดต่างๆ

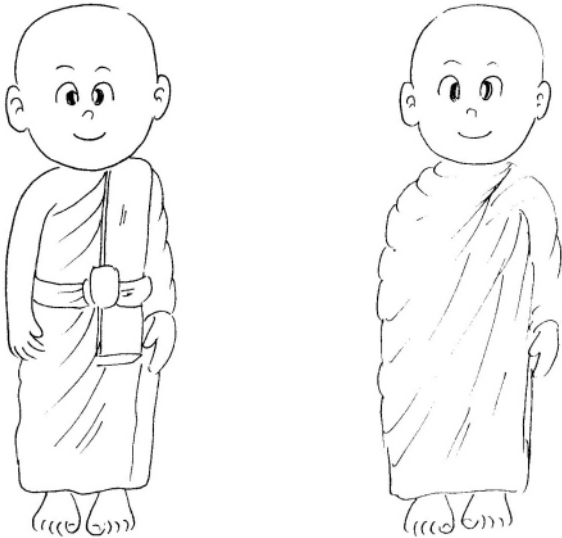
การห่มไตรจีวร

ในพระบาลีไม่ได้ระบุชัดว่าห่มอย่างไร ปรากฏในเสขียวัตตรว่า ให้ภิกษุทำความลำเอียงกว่า จักนุ่งห่มให้เป็นปริมณฑล คือ เรียบร้อย ส่วนในวิมังค์แห่งสิกขาบท แก้วไว้เพียงว่า พึงนุ่งปิดสะดือ และปกหัวเข่าให้เรียบร้อย พึงทำชายทั้งสองให้เสมอกันห่มให้เรียบร้อย

เพื่อแสดงความเคารพหรือทำนินยกรรม ท่านให้ห่มดอง เวลาเข้าบ้าน ให้ห่มคลุมทั้งสองบ่า ใช้สังฆาฏิซ้อนห่มไปด้วย ท่านห้ามมี

๑๘ คู่มือนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นโท

เพียงผ้าหนึ่งกับผ้าห่มเข้าบ้าน เว้นไว้แต่สมัยคือ (๑) เจ็บไข้ (๒) ลังเกตเห็นว่าฝนจะตก (๓) ไปสู่ฝั่งแม่น้ำ (๔) กุฎีคุมได้ด้วยตาล (มีกุญแจ ล็อค) (๕) ได้กราบทูล

การครองผ้าของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน

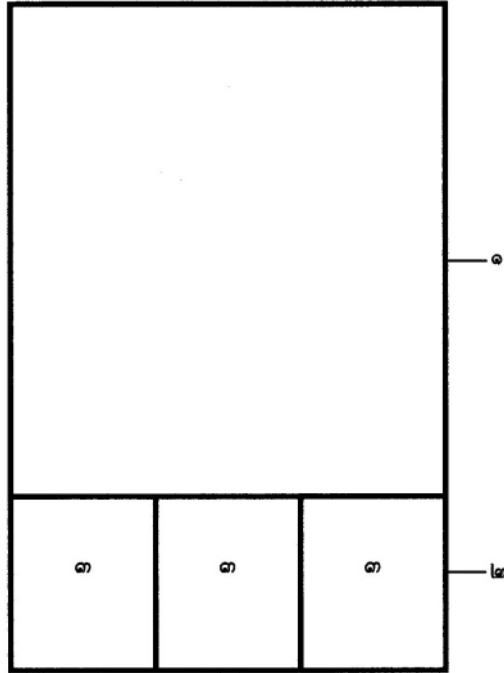
๑. ในวัด ห่มเฉียง ปิดไหล่ซ้าย เปิดไหล่ขวา, มหานิกายห่มดอง โดยมีสังฆาฏิพาดทับจีวรบนไหล่ซ้าย

๒. นอกวัด ห่มคลุม ปิดบ่าทั้งสอง ปิดหลุมคอ, มหานิกายห่มมังกร

ผ้าประเภทอื่นที่อนุญาต ได้แก่

๑. ผ้าอาบน้ำฝน มีจำกัดประมาณยาว ๖ คืบ กว้าง ๒ คืบ
๒. ผ้าปิดผี มีจำกัดประมาณยาว ๔ คืบ กว้าง ๒ คืบ
ผ้าปิดผีใช้ในคราวอาพาธ เช่น เป็นฝีดาษ เป็นอีสุกอีใส เป็นแผลพุพอง เป็นต้น
๓. ผ้าปูนอน(ปัจจัยัตถระณะ) ไม่มีจำกัดประมาณ ไม่จำกัดสี
๔. ผ้าเช็ดหน้าเช็ดปาก (มุขปุณฺณฉนะ) ไม่มีจำกัดประมาณ ไม่จำกัดสี
๕. ผ้าใช้เป็นบริวาร เช่น ถูบาศตรหรือยาม ไม่มีจำกัดประมาณ ไม่จำกัดสี
๖. ผ้าปูนั่ง (ผ่านสีหณะ) มี ๓ แบบ คือ
  - (๑) ชายยาวคืบครึ่ง กว้างคืบ ๑ ตัดเป็น ๓ ขนาดเท่ากัน ด้านกว้างๆ ชายละ ๖ นิ้ว เมื่อต่อชายเข้าแล้ว เป็นผ่านสีหณะยาว ๓ คืบ กว้างคืบครึ่ง

๒๐ คู่มือกิจกรรมและธรรมศึกษาชั้นโท

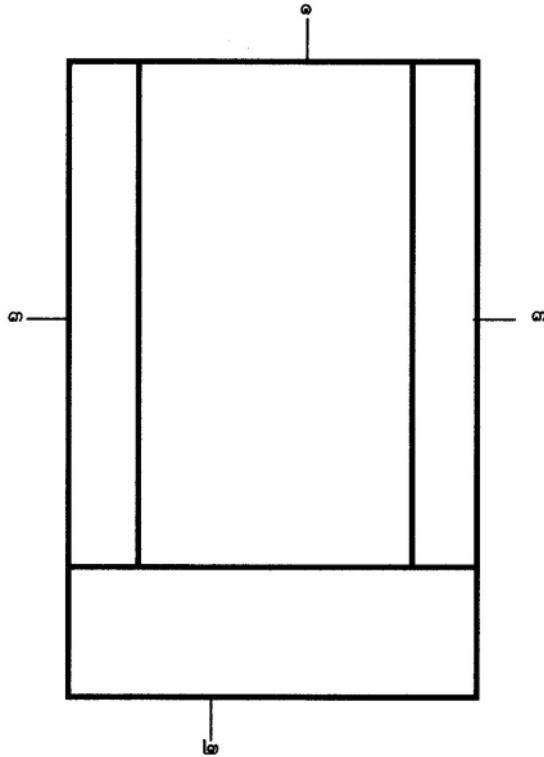
๑. ตัวนิลีนะ

๒. ชายใหญ่

๓. ชายเล็ก

วิชานัฏขมและอุบอสทศล ๒๑

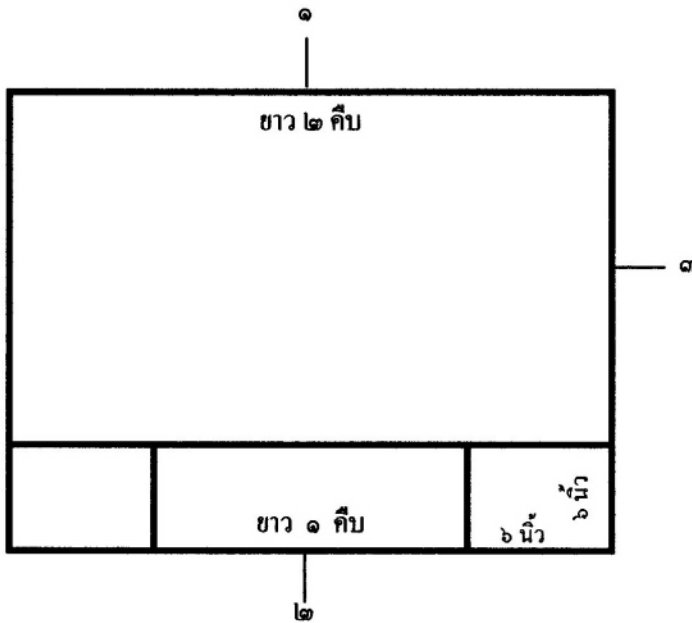
(๒) ด้วหนีลัทณะยว ๒ คีบ กว้าง ๑ คีบ ด้ดชยเป็น ๓ ล่วน ชยใหญ่กว้าง ๖ นิ้ว ชยเล็กกว้าง ๓ นิ้ว ยวเท่กน เมือต่อ ชยช้แล้ว เป็นผ้หนีลัทณะยว ๒ คีบ ๖ นิ้ว กว้าง ๒ คีบถ้วน

๑. ด้วหนีลัทณะ
๒. ชยใหญ่
๓. ชยเล็ก

๒๒ คู่มือกิจกรรมและธรรมศึกษาชั้นโท

(๓) ตัวนิลสีทึบยาว ๒ คืบ กว้าง ๑ คืบ ๖ นิ้วชายใหญ่ ยาวคืบ ๑ กว้าง ๖ นิ้ว ชายเล็กตัดกลางให้เป็น ๒ ชายเท่ากัน ชายหนึ่งๆ เป็น ๖ นิ้วจัตุรัส เอาเพลาะเข้ากับด้านสกัดของชายใหญ่ ด้านละชาย เป็นชายเดี่ยว ยาว ๒ คืบถ้วน กว้าง ๖ นิ้ว เอาเพลาะเข้ากับตัวนิลสีทึบ ทางด้านยาว เมื่อต่อชายเข้าแล้ว ผ้านิลสีทึบนั้นเป็น ๒ คืบจัตุรัส ใช้สำหรับปูนั่งได้ตามพุทธานุญาต

๑. ตัวนิลสีทึบ
๒. ชายใหญ่
๓. ชายเล็ก

ผ้าเหล่านี้มีพระพุทธานุญาตให้อริชฐานใช้ ถ้าจะเปลี่ยนใหม่ ต้องเลิกของเดิมเสียก่อน เรียกว่า ปัจจุทธรณ์ หมายถึง การถอนอริชฐานแล้วจึงอริชฐานใช้ของใหม่

บาตร

บาตร เป็นบริขารดั้งเดิมที่มีความจำเป็นสำหรับภิกษุอย่างหนึ่ง เช่นเดียวกับไตรจีวร ผู้อุปสมบทจำต้องมีไว้ เพราะเป็นบริขารสำคัญในการหาเลี้ยงชีพของภิกษุ

บาตรดินเผา

บาตรเหล็ก

บาตรที่อนุญาตมี ๒ ชนิด คือ

๑. บาตรดินเผา (มัตติกาปัตตตะ)
๒. บาตรเหล็ก (อโยปัตตตะ)

๒๔ คู่มือนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นโท

บาตรที่ห้ามใช้ คือ

๑. บาตรทอง
๒. บาตรเงิน
๓. บาตรแก้วมณี
๔. บาตรแก้วไพฑูรย์
๕. บาตรแก้วผลึก
๖. บาตรแก้วหุง
๗. บาตรทองแดง
๘. บาตรทองเหลือง
๙. บาตรดีบุก
๑๐. บาตรสังกะสี
๑๑. บาตรไม้

สิ่งของที่ห้ามใช้แทนบาตร คือ

๑. กระดาษดิน
๒. กะโหลกน้ำเต้า
๓. กะโหลกหัวผี

ขนาดของบาตร

บาตรมีขนาดใกล้เคียงกับกระโหลกน้ำเต้าก็มี กะโหลกน้ำเต้าก็มี กะโหลกหัวผีก็มี ในคัมภีร์วิวัฏฐศาสตร์ระบุขนาดของบาตรไว้ ๓ ระดับ คือ

๑. บาตรขนาดใหญ่ สามารถจุข้าวสุกแห่งข้าวสารกึ่งอาพหิก บรรจุข้าวสุกกินได้ ๑๐ คน
๒. บาตรขนาดกลาง จุข้าวสุกแห่งข้าวสารนาฬิหนึ่ง บรรจุข้าวสุกกินได้ ๕ คน
๓. บาตรขนาดเล็ก จุข้าวสุกแห่งข้าวสารปตถะหนึ่ง บรรจุข้าวสุก ๒ คนกินเหลือ ๓ คนกินไม่พอ

วิชานิยมและอุโบสถศีล ๒๕

ภิกษุสามารถอธิษฐานบาตรใช้ได้เพียงใบเดียวเท่านั้น บาตรตั้งแต่ใบที่ ๒ เป็นอติเรกบาตร มีสิทธิ์ครอบครองเพียง ๑๐ วันเท่านั้น ต้องวิภัก (ทำให้เป็นสองเจ้าของ) ให้ทันภายในกำหนดนั้น และถ้าจะเปลี่ยนบาตรใหม่ ต้องปัจจุทรรณ (ถอน) บาตรเดิมก่อนแล้วจึงอธิษฐานใช้บาตรใหม่ได้

บาตรที่ใช้ไม่ได้ จำต้องเปลี่ยนใหม่ นั้น ท่านกล่าวว่า ต้องมีรอยร้าวแห่งเดียวหรือหลายแห่งรวมกันถึง ๑๐ นิ้ว คือ มีลักษณะแตกทะลุจนอาหารรั่วออกได้

วิธีเก็บดูแลรักษาบาตร

สันนิษฐานว่า ในครั้งพุทธกาล ภิกษุใช้บาตรดินกันเป็นส่วนใหญ่ บาตรเหล็กมีน้อย ฉะนั้น จึงมีธรรมเนียมในการดูแลรักษาบาตรอย่างกวดขัน เพื่อไม่ให้แตกเสียหาย ท่านจึงห้ามวางบาตร เก็บบาตร ในที่ต่อไปนี้

๑. ห้ามวางบาตรบนเตียง
๒. ห้ามวางบาตรบนตั่ง (ม้านั่งหรือโต๊ะ)
๓. ห้ามวางบาตรบนรม
๔. ห้ามวางบาตรบนพนักพิง
๕. ห้ามวางบาตรบนพริ้ง (ชานนอกพนัก)
๖. ห้ามวางบาตรบนตัก (เปลอลูกขึ้น บาตรอาจจะตกแตกได้)

๒๖ คู่มือนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นโท

๗. ห้ามแขวนบาตร (เช่น ที่ราวจิ้วร)
๘. ห้ามคว่ำบาตรบนพื้นที่คมแข็งอันจะทำให้บาตรเสียหายได้
๙. ขณะอุ้มบาตรในมือ ห้ามผลักบานประตู (เปิดหรือปิดประตู)

การรักษาบาตรอย่างถูกต้อง

๑. ห้ามใช้บาตรแทนกระโถน เช่น ทิ้งก้างปลา กระดูกเนื้อ หรือสิ่งของอื่นๆ อันเป็นเดนลงในบาตร
๒. ห้ามล้างมือหรือบ้วนปากลงในบาตร
๓. ห้ามเอามือที่เป็นอนจับบาตร
๔. เมื่อฉันเสร็จแล้วต้องล้างบาตร
๕. ห้ามเก็บบาตรไว้ขณะยังเปียกอยู่ ต้องผึ่งแดดก่อน
๖. ห้ามนำบาตรผึ่งแดดขณะยังเปียกอยู่ ต้องเช็ดน้ำให้หมดก่อนแล้วจึงผึ่งแดด
๗. ห้ามไม่ให้ผึ่งแดดไว้นาน ให้ผึ่งได้ชั่วคราวเท่านั้น